

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОГО ЛАНДШАФТУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

TRANSFORMATION OF THE PARTY LANDSCAPE OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AT THE END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Яцина П.Е.,

аспірант кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Охарактеризовано особливості еволюції партійних систем країн Європейського Союзу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. Зазначено, що нині партійний ландшафт країн Європейського Союзу утворюють: 1) загальноєвропейські партії; 2) політичні партії окремих країн Євросоюзу; 3) регіональні партії; 4) партії, які представляють етнічні меншини, і виступають за автономію та незалежність у складі окремих країн.

Виокремлені і досліджені основні характеристики сучасного партогенезу в країнах Європейського Союзу, до яких відносимо: 1) зміну конфігурації партійних систем та їх фрагментацію (утворення нових партій, збільшення ефективного числа політичних партій); 2) конкуренцію у боротьбі за владу «мейнстримних» партій та партій «нової політики»; 3) утворення під впливом розвитку інформаційних технологій нового типу партій – кіберпартій; 4) збільшення впливу наднаціональних партій (загальноєвропейських) на політичне життя країн Євросоюзу.

Констатовано, що збільшення фрагментації партійних систем країн Європейського Союзу у ХХІ ст. відбувається під впливом таких чинників: «нових» соціально-політичних розмежувань; кризи «мейнстримних» партій; внутрішньополітичних процесів у країнах Європейського Союзу (економічна криза 2008–2010 рр., міграційна криза 2015–2016 рр., антиглобалістські рухи, євроскептицизм тощо).

Встановлено причини та наслідки протистояння «мейнстримних» партій та партій «нової політики». Акцентовано на чинниках успіху партій «нової політики»: розчаруванні громадян у «старих» корумпованих політиках і політичних партіях та зростанні недовіри до них; персоналізації та медіатизації політики; ціннісній трансформації суспільств, яка пов'язана з укоріненням «постматеріальних» цінностей; антиглобалістські, антимігрантські та євроскептичні суспільні настрої; освоєнні партіями мережевого простору та появою «кіберпартій».

Ключові слова: Європейський Союз, загальноєвропейські партії, партійний ландшафт, «мейнстримні» партії, партії «нової політики», глобалізація, євроскептицизм, «нові ліві», «нові праві», кіберпартії.

The evolution peculiarities of the party systems of the European Union countries at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries has been characterized. The current party landscape of the European Union countries is formed by: 1) pan-European parties; 2) political parties of individual EU countries; 3) regional parties; 4) parties representing ethnic minorities and advocating the autonomy, the independence within individual countries.

Main characteristics of modern party genesis in the European Union countries have been researched, in particular: 1) changes in the configuration of party systems and their fragmentation (formation of new parties, increase in the effective number of political parties); 2) competition in the struggle for power between "mainstream" parties and «new politics» parties; 3) formation of a new type parties under the influence of information technologies development – cyber parties; 4) increasing of influence of supranational parties (all-European) on the political life of the European Union countries.

The increase in the fragmentation of the party systems of European Union countries in the 21st century takes place under the influence of following factors: «new» socio-political divisions; crises of «mainstream» parties; internal political processes in the European Union countries (economic crisis of 2008–2010, migration crisis of 2015–2016, anti-globalist movements, Euroscepticism, etc.).

The causes and consequences of confrontation between «mainstream» parties and «new politics» parties have been defined. Emphasis is placed on the success factors of «new politics» parties: citizens' disillusionment with «old» corrupt politicians and political parties, the growing distrust in them; personalization and mediatization of politics; the value transformation of societies, connected with the rooting of «post-material» values; anti-globalist, anti-migrant and Eurosceptic public sentiments; mastered network environment by parties and the emergence of «cyber parties».

Key words: European Union, pan-European parties, party landscape, «mainstream» parties, parties of «new politics», globalization, Euroscepticism, «new left», «new right», cyber parties.

Постановка проблеми. Інститут політичних партій у ХХІ ст. зазнав суттєвих змін. Перш за все йдеться про «загальносвітовий тренд трансформації політичних партій: від масових партій з чіткою ідеологічною спрямованістю і розгалуженою ідеологічною структурою до картельних / мережевих / кіберпартій із розмитотою ідейною орієнтацією та відсутністю традиційної апаратно-організаційної структури» [3, с. 21].

Одним із кейсів такої трансформації є партійні системи країн Європейського Союзу (ЄС), де вказаний процес має об'єктивний характер і залежить від низки чинників, як зовнішніх, які пов'язані з особливістю функціонування установ і інститутів самого Європейського Союзу (антиглобалізм, євроскептицизм, міграційна криза 2015–2016 рр., централізація управління), так і внутрішніх, природа, яких обумовлена особливістю національних

держав (соціокультурні та інституційні чинники тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Порушена нами проблематика у рамках вітчизняного політологічного дискурсу частково характеризувалась у наукових доробках таких вітчизняних дослідників: О. Афанасьєва [1], Ю. Копинець [3; 4], К. Караман [5], В. Кулик [6], В. Литвин [7; 8; 9], Ю. Остапець [11; 12; 13; 14; 15], А. Романюк [17], Г. Шипунов [19; 20] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу політологічного наукового середовища (як зарубіжного, так і вітчизняного) до проблеми партійного будівництва та партогенезу, проблематика сучасних трендів в еволюції політичних партій і партійних систем потребує більш ґрунтовного аналізу, особливо у контексті причини і перспектив протистояння «мейнстримних» партій і партій «нової політики» та концептуалізації нового типу мережових/кіберпартій.

Формування цілей статті (постановка завдань). Метою нашої статті є аналіз трансформації партійного ландшафту країн Європейського Союзу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. Досягнення мети потребує вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) проаналізувати специфіку сучасного партогенезу в країнах Європейського Союзу; 2) вивчити особливості та причини протистояння «мейнстримних» партій і партій «нової політики»; 3) охарактеризувати концепт мережових/кіберпартій у європейському політикумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи партійний ландшафт країн Європейського Союзу, вітчизняний дослідник Ю. Копинець, зазначає: «якщо у загальному розумінні ландшафт – це будь-який простір з характерним виглядом, то партійний ландшафт – це партійний простір, утворений політичними партіями певної країни (парламентськими, регіональними, місцевими), що є результатом тривалої взаємодії різних чинників політичного життя суспільства: електоральних процесів, соціально-політичних розмежувань, виборчої системи, форми правління, соціально-демографічних характеристик виборців тощо» [3, с. 97].

Нині партійний ландшафт країн ЄС утворюють: «1) загальноєвропейські партії; 2) політичні партії окремих країн ЄС; 3) регіональні партії; 4) партії, які представляють етнічні меншини, і виступають за автономію та незалежність у складі окремих країн. Найбільш численними з таких є приблизно 40 політичних партій [16].

До основних характеристик сучасного партогенезу в країнах ЄС відносимо: 1) зміну конфігурації партійних систем та їх фрагментацію (утворення нових партій, збільшення ефективного числа

політичних партій); 2) конкуренцію у боротьбі за владу «мейнстримних» партій та партій «нової політики»; 3) утворення під впливом розвитку інформаційних технологій нового типу партій – мережових/кіберпартій; 4) збільшення впливу наднаціональних партій (загальноєвропейських) на політичне життя країн Євросоюзу).

Під конфігурацією партійної системи у нашій науковій розвідці будемо вважати стійкі відносини між політичними партіями, які подолали виборчий бар'єр і отримали можливість приймати участь у формуванні уряду та прийнятті управлінських рішень, які мають вплив на партійну конкуренцію і регіональні владні структури, що і визначає в кінцевому результаті тип партійної системи: двопартійна, багатопартійна, система домінування тощо. Отже, як зміна конфігурації, так і фрагментація партійних систем – це взаємопов'язані процеси, обумовлені виникненням нових політичних партій, що являється адаптацією партійних систем до нових викликів суспільно-політичного розвитку, їхньою реакцією на запити електорату тощо.

Теоретичною основою знань щодо кількості партій в партійній системі залишається концепція соціально-політичних розмежувань С. Ліпсета та С. Роккана [21]. Ефективне число партій розраховується низкою математичних формул, однією з яких є індекс ефективного числа партій М. Лааксо і Р. Таагапери [11, с. 255–265]. Використовуючи вказану формулу Б. Макаренко розрахував ефективне число партій для партійних систем ЄС з 1990 до 2021 р. З розрахунків видно, що динаміка ефективного числа партій з 1990 р. і до сьогодні зросла з 4,24 до 6,15. При цьому пік зростання ефективного числа – це 1991–1992 рр. (роки проведення перших конкурентних/установчих виборів), 2010–2011 рр. (перші роки після економічної кризи в ЄС у 2008–2009 рр.) та починаючи з 2016 р., як реакція на виклик європейської міграційної кризи 2015–2016 рр. [10, с. 21; 22; 24].

В той же час слід зазначити, що процес утворення нових партій у відповідності до нових соціально-політичних розмежувань, як вважають С. Ліпсет і С. Роккан, відбувається упродовж зміни одного покоління [21]. В умовах національних політико-електоральних практик цей процес ускладнюється низкою чинників: виборча система, яка встановлює електоральний бар'єр для партій, наявність партій-інкубентів, запровадження «санітарних кордонів» для праворадикальних партій тощо. Але інколи буває і навпаки – утворення нових партій відбувається упродовж парламентського електорального циклу.

Вітчизняні науковці у статті «Напрями, вектори, тенденції, перспективи трансформації партійно-політичних систем країн-членів Європейського Союзу» ілюструють фрагментацію і зміну конфігурації партійних систем такими емпіричними

показниками: «з початку XXI ст. тільки в країнах Західної Європи було утворено понад 69 нових партій; в Угорщині нараховувалось 250 політичних партій, із них 116 виникли у 2014–2018 рр.; в Іспанії у парламентських виборах приймали участь 7 нових партій; в Нідерландах у парламентських виборах 2017 р. прийняли участь 28 партій, з них 13 пройшли до парламенту (у 2012 р. участь брали 12 партій); за результатами виборів 2019 р. у Європарламенті Чехія була представлена 7-ма партіями (у 2014 р. їх було 4), а загалом до парламенту потрапили представники 160 партій (у 2014 р. їх було на 10 менше). А також в низці країн були зруйновані біполярні партійні системи: Швеції, Нідерландах, Німеччині, Австрії, Франції» [5, с. 120].

Утворення нових партій в країнах Євросоюзу відбувалося двояким чином: 1) шляхом розколу існуючих традиційних системних партій. Наприклад, в Греції нові альтернативні партії були утворені вихідцями з ПАСОК і «Сірізи» – партії «Народна єдність» і «Незалежні греки», вихідці з німецького Християнського демократичного союзу утворили партію «Альтернатива для Німеччини», вихідці з Народної партії Іспанії утворили партію «Голос», розколи у республіканській і соціалістичній партіях Франції привели до утворення партій «Непокірна Франція» (Ж.Л. Меланшон) та «Вставай, Франція»; 2) шляхом трансформації протестних рухів (іспанська партія «Подemos», італійський «Рух п'яти зірок», румунська партія «Міст», грецька партія «Екологічні зелені» тощо).

Отже, збільшення фрагментації партійних систем країн Європейського Союзу у XXI ст. відбувається під впливом таких чинників: 1) «нових» соціально-політичних розмежувань; 2) кризи «мейнстримних» партій; 3) внутрішньополітичних процесів у країнах ЄС (економічна криза 2008–2010 рр., міграційна криза 2015–2016 рр., антиглобалістські рухи, євроскептицизм тощо). Результатом дії вказаних чинників і є поява низки нових політичних партій.

У нашому дослідженні серед вказаних чинників ми проаналізуємо вплив на фрагментацію партійних систем нових соціально-політичних розмежувань. Такими розмежуваннями, на думку фахівців, є наступні: 1) між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Результат даного конфлікту – виникнення антисистемних, євроскептичних партій та праворадикальних популістських партій; 2) розмежування, соціальною основою яких є носії постматеріальних цінностей, і які виникають навколо «однієї – двох» проблем. Відповідно і партії, які їх репрезентують називають партіями «однієї – двох» проблем,

оскільки їх діяльність і виборчі лозунги направлені саме на їх вирішення. Такі розмежування мають тимчасовий, ситуаційний характер, створюючи в основному короткочасні, не стабільні політичні об'єднання [4; 5; 8; 13; 15; 17].

Ще однією особливістю трансформації політичних партій і партійних систем країн ЄС стала конкуренція у боротьбі за владу старих «мейнстримних» партій і партій «нової політики». «Мейнстримні» партії – це політичні партії, які виникають в кінці ХХ ст. (їх називають ще класичними), чітко позиціонують себе на «ліво – правий» ідеологічній шкалі, мають розгалужену регіональну структуру, бюрократичний апарат та стійку соціальну базу підтримки. «Мейнстрим» як система управління національною державою в умовах глобалізації сформувався в західних суспільствах на початку 1990-х рр. На практиці це означало посилення політичної ролі середнього класу та стиранні відмінностей між традиційними правоцентристськими і лівоцентристськими партіями/коаліціями, які борються за владу» [18, с. 11–12].

До основних причин кризи партійного «мейнстриму» Ю. Копинець відносить наступні: «а) розчарування громадян в політиках і політичних партіях, зростання недовіри до них; зниження рівня партійної ідентифікації; проблема з рекрутуванням нових і утриманням старих членів партій; б) зменшення впливу політичних партій на функціонування урядів; в) медіатизація, персоналізація та професіоналізація політики; г) деідеологізація політичного життя; д) ціннісна трансформація суспільств, перехід до домінування «постматеріальних» цінностей; д) патрон-клієнталізм як основа внутрішньопартійної комунікації; ж) антиглобалістські, антиемігрантські та євроскептичні суспільні настрої» [4, с. 146–147].

Партії «нової політики» виникають в кінці ХХ ст. в умовах переходу суспільств до постіндустріальної стадії розвитку, мають децентралізовану структуру, а їхньою ідеологічною основою є система «постматеріальних» цінностей. Вказані партії виникають як результат «тихої революції», описаної американським вченим Р. Інглхартом. Вплив постматеріальних цінностей на суспільно-політичні процеси був обґрунтований Р. Інглхартом в концепції «тихої революції». Концепція розкриває «зсув у постіндустріальних суспільствах від матеріальних цінностей з акцентом на економічній і фізичній безпеці, до цінностей постматеріальних, з акцентом на проблемах індивідуального самовираження і якості життя», що відбувається при переході до постмодерну» [2].

Г. Шипунов виокремлює такі ознаки партій «нової політики»: «1) орієнтація на «нові» цінності та питання постматеріального характеру; 2) політична діяльність, пов'язана з реалізацією

ідеологічних установок, має чітку антиістеблішментську спрямованість; 3) протиставлення традиційним партіям та еліті корелюється з використанням риторики популізму; 4) тісний зв'язок з постматеріальними соціальними рухами та метаполітичними інтелектуальними організаціями, на основі яких відбувається формування партій; 5) особлива організаційна партійна структура, яка відрізняється від традиційних партій: а) децентралізований мережевий характер, відсутність чіткої організаційної структури та ієрархії; б) широке використання принципів та механізмів прямої демократії; в) відмова від вимоги обов'язкового членства; г) існування у формі малих (локальних) угруповань, сконцентрованих на вирішенні конкретної проблеми або проблем постматеріального характеру (партія «однієї проблеми»); д) персоналізація партійної структури та ототожнення партії з її харизматичним лідером; 6) соціальна база таких партій – новий середній клас: основу складають молоді освічені люди, зайняті у сфері послуг або безробітні, студенти, які є носіями постматеріальних цінностей та перебувають на антиістеблішментських позиціях» [19; 20].

Першими партіями «нової політики» були «нові ліви», які були оформлені як неофеміністичні організації та організації, спрямовані на захист навколишнього середовища. Перша політична партія «зелених» була утворена у Федеративній республіці Німеччина у 1979 р. Тобто, на початкових етапах свого формування «нова політика» асоціювалася з діяльністю політичних сил лівого спрямування. Ці партії позиціонують себе зліва від соціал-демократії, функціонують у всіх країнах ЄС та мають соціальну спрямованість політичних програм. Їх успіх залежить від країнової специфіки політичного процесу. Нині їхня ідеологія оформилася як одна із ідеологій антиглобалізму і включає в себе увесь широкий спектр проблем розвитку сучасних суспільств, хоча і дистанціюється від матриці «ліві – праві».

Ще одним наслідком «тихої революції» була поява «нових правих» партій. «Нові праві» партії, підкреслює Г. Шипунов, привнесли до порядку денного такі питання: необхідність повернення до традиційних цінностей; обмеження імміграції (антиіммігрантська політика); посилення та збереження національної ідентичності та культури за допомогою ізоляціонізму і зміцнення національної однорідності (згодом це розвинулось у негативне ставлення до мультикультуралізму – антимультикультуралізм); антиглобалізм та євроскептицизм тощо» [20, с. 220]. «Виникнення правих популістських партій було реакцією на новий гострий конфлікт між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Одна з найглиб-

ших ліній розколу між прихильниками традиційних цінностей і національних держав, з одного боку, і глобалізованими елітами, з іншого, виникає з питання міграційної політики» [4].

Слід зазначити, що нині праворадикальні популістські партії успішно долають «санітарні кордони» і стають частиною партійних систем, трансформуючись у нові консервативні партії. Яскравим прикладом може бути партія «Національний фронт» (М. Ле Пен), яка після ребрендингу змінила назву на «Національне об'єднання», кардинально скорегувала свою програму по відношенню до Євросоюзу, звільнилася від найбільш одіозних радикальних членів, і таким чином перетворилася на консервативно-національну партію. У такому ж напрямку змінилися партії «Рух п'яти зірок» в Італії (дистанціювання від євроскептиків, трансформація в системну партію), «Шведські демократи», «Істинні фінни» та «Данська народна партія».

Протистояння «мейнстримних» партій і партій «нової політики» упродовж 2017–2022 рр. за результатами парламентських виборів у країнах ЄС охарактеризовано у низці наукових праць Ю. Остапця та Ю. Копинця: «Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України» [3], «Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору» [12], «Протистояння «мейнстримних партій» та партій «нової політики» за результатами парламентських виборів 2020 року» [13].

У своїх публікаціях автори підкреслюють особливості електоральних кампаній у 2017–2022 рр. та роблять висновки щодо протистояння партій «нової політики» з мейнстримними політичними партіями, вказують на причини їхніх успіхів. «Успіх партій «нової політики», – на їхню думку, – обумовлений низкою чинників, серед яких можна виокремити: розчарування громадян у «старих, корумпованих» політиках і «мейнстримних» політичних партіях та зростання недовіри до них; персоналізацію та медіатизацію політики; ціннісну трансформацією, яка пов'язана з укоріненням «постматеріальних» цінностей; антиглобалістські, антиіммігрантські та євроскептичні суспільні настрої; освоєння мережевого простору» [12; 13]. Наприклад, за підрахунками авторів у 2021 р. «партії «нової політики» отримали значний відсоток голосів виборців: у Болгарії – 39,9 %, Нідерландах – 31 %, Німеччині – 25,1 %, а в Чехії – 52,2 %. Такі показники свідчать про те, що у протистоянні з «мейнстримними» партіями вказані політичні сили мають потужну підтримку електорату» [12].

Але крім партій «нової політики», які в основному асоціюються з «новими лівими» (партії

зелених, феміністські партії тощо) та «новими правими» (праворадикальні популістські партії) на початку XXI ст. виникає і низка інших нових партій, які, як правило, ідентифікують як малі політичні партії. До них відносять різного роду регіоналістські, націоналістичні, євроскептичні та антисистемні партії, які важко типологізувати в рамках класичної матриці «ліві – праві». Ці партії ще називають партіями «одного, двох питань», а їх важливою характеристикою вважається персоналізм.

«Малою політичною партією, вважає Ю. Остапеч, слід вважати таку, яка в силу низки причин (фінансових, кадрових, організаційних та інших) не може організувати свою роботу таким чином, щоб мати значимий вплив на політичний процес та прийняття управлінських рішень. До ознак малих політичних партій відносимо: невелика кількість членів, мінімальний адміністративний апарат, обмежений територіальний вплив (як правило місцеві органи влади), відсутність належного фінансування та кадрових ресурсів. У більшості випадків такі партії не мають державної підтримки / фінансування в силу незначних електоральних здобутків» [14, с. 50]. Концепт малих політичних партій залишається категоріально невизначеним у політичній науці, і трактується вченими по-різному: нішева партія, другорядна партія, периферійна партія, маргінальна партія, антисистемна партія, мережева партія і т. д. Малі політичні партії у своєму розвитку або досягають успіхів, визнання та зміцнюють свої позиції в політичній системі суспільства (їх тоді називають естаблірованими), або ж залишаються на маргінесі політичного життя і в кінцевому результаті просто перестають існувати. Ці партії досить часто виступають як індикатори («лакмусові папірці») суспільних проблем, які потребують вирішення. Наприклад, запізніла реакція німецьких «мейнстримних» партій ХДС/ХСС та СДПН на зміни, які відбуваються у суспільстві останні десятиліття, стала однією з причин втрати ними електоральної підтримки на парламентських виборах 2017 та 2021 рр., і, навпаки, успіху партії «Альтернатива для Німеччини».

В. Литвин, характеризуючи «малі» партії в країнах Європейського Союзу, вказує на таку закономірність: «чим сильніші основні або так звані мейнстримні партії, там слабші «малі» або «треті» партії і тим менше у них шансів структурувати партійні системи. Однак примітно і те, що такі «малі» партії часто виходять не з бажання отримати успіхи і хороші результати на виборах (хоча це максимально бажане очікування), а й з потреби просто брати участь у виборах і бути присутніми на виборчому ринку та в політичному просторі» [7, с. 137].

За результатами досліджень «на початок 90-х рр. таких партій нараховувалось 45, а вже на початок XXI ст. їх було 93, при цьому 30 із них

відігравали важливу роль в політичному просторі своїх держав» [5, с. 126]. Наприклад: партії «Вільні виборці Баварії», «Молода Бретань», «Національний форум Ельзас і Лотарингії», «Свобода Південного Тироля», Баскська націоналістична партія, «Ліві республіканці Каталонії», «Фламандський інтерес», «Шотландська національна партія», «Істинні фінни» та інші.

Ще однією новітньою тенденцією сучасного партогенезу стала поява нового типу партій – кіберпартій. Сьогодні по відношенню до цього типу партій використовується низка термінів, на кшталт: кіберпартії, онлайн-партії, віртуальні партії, Інтернет-партії, мережеві партії [1; 6; 15; 25].

Кіберпартії / мережеві партії – політичні партії, які виникають на початку XXI ст. і свою діяльність повністю (або майже повністю) здійснюють через мережу Інтернет, не маючи при цьому формального членства, організаційних структур, чіткої ідеологічної доктрини. Їх функціонування можна описати як створення платформ для комунікації з виборцями, зацікавленими групами щодо важливих проблем розвитку суспільства, проведення онлайн навчання, голосування на праймеріз тощо. Наприклад платформа «Руссо» («Рух п'яти зірок»), система участі «Консул» («Подemos»), додатки «зворотній зв'язок» (піратські партії). Через соціальні мережі відбувається і реєстрація членів партій: «Подemos» у 2018 р. (через 4 роки після свого заснування) налічувала 500 000 членів; «Непокірна Франція» у 2017 р. змогла набрати 533 566 зареєстрованих прихильників, в той час, як число членів «Національного фронту» (після ребрендингу «Національне об'єднання») становило близько 40 000 чоловік [6]. Отже, участь таких партій у політичному житті пов'язана з тенденцією віртуалізації, коли партія втрачає власну фізичну форму і позбавляється від «тяжкої інфраструктури».

Концептуальна модель «кіберпартії» з'явилася на початку XXI ст., а сам цей термін був запропонований Н. Маргаретс із Лондонської школи публічної політики. Концепція «кіберпартій» була озвучена нею на семінарі Європейського консорціуму, який був присвячений проблемам організаційних інновацій у сфері політичних партій [25].

Вона виокремлює три основні підходи до розуміння ролі та можливостей партій, у зв'язку їх долученням до мережі Інтернет: «1) долучення до мережі Інтернет не змінює суті політики та партійну діяльність, але додає нові можливості для діяльності і спілкування з виборцями; 2) демократична природа всесвітньої мережі дозволяє посилити рівність представництва та інформаційних можливостей політичних акторів незалежно

від їхньої величини та фінансових можливостей; 3) політичні партії, переходячи в онлайн-простір, починають трансформуватися організаційно і діяти, враховуючи особливості інформаційної мережі, тобто вони фактично перетворюються в нові мережеві партії» [25]. У цьому аспекті слід зазначити, що при переході в онлайн-простір політичні партії змінюються інституційно, організаційно та функціонально. Основна увага ними приділяється інформаційним технологіям: «а) збір та обробку персональних даних виборців; б) розповсюдження політичної реклами в інтернеті; в) розбудова діджитал команд партій; г) залучення фінансових ресурсів шляхом краудфандингу; д) комунікація з виборцями в соціальних мережах» [1; 6; 15].

Успішним прикладом таких партій можуть бути: Партія свободи в Нідерландах, «За кращу Угорщину» («Йоббік»), «Рух Палікота» в Польщі, Піратська партія Німеччини (Німеччина), «Рух п'яти зірок» (Італія), «Звичайні люди і незалежні особистості» (Словаччина), «Непокірна Франція», «Подemos» (Іспанія) та інші. Останні виборчі кампанії в Україні також характеризуються значним ступенем віртуалізації. Наприклад, взаємодія партії «Слуга народу» зі своїми виборцями базувалася переважно на засобах віртуального зв'язку. Вагомий електоральний успіх партії засвідчив, що не обов'язково мати партійні осередки, чітку ідеологію і партійну програму для того, щоб перемогти на виборах. Аналогічними були виборчі кампанії «Партії Шарія» та партії «Голос».

Дослідники підкреслюють ряд переваг мережевих партій, які забезпечують їм підтримку сьогодні і дозволяють сподіватися на розширення їх електоральної бази в майбутньому: «порівняно невеликі витрати на створення партійного бренду і його просування; Інтернет вирівнює інформаційні, дискусійні та організаційні можливості для політичних партій і громадян; широка, порівняно молода, мобільна та освічена Інтернет-аудиторія; швидка і пряма комунікація; безпосередня і активна участь потенційних прихильників у формуванні та просуванні партійного бренду. Разом з тим, виражена протестна, кон'юнктурна та популістська складова в діяльності кіберпартій ставить під сумнів їхні можливості адекватно впливати на вироблення політики і тривалий час утримуватися при владі» [3; 25].

«Загалом же аналіз розвитку партій за останні 15-20 років, зазначає Ю. Остапеч, дає змогу зробити висновок про зменшення партійних організацій внаслідок збільшення технологічного прогресу суспільства. Такий висновок залишається доведеним фактом, а відтак політичні партії ніколи не стануть такими, якими вони були півстоліття тому назад» [15].

І останнє, на чому ми хотіли б зосередити увагу, аналізуючи трансформацію політичного

ландшафту країн Європейського Союзу – на характеристики впливу процесу глобалізації на партогенез, який проявляє себе у виникненні наднаціональних (загальноєвропейських) партій. Нині офіційно зареєстровано 10 таких партій, а ще біля 10 таких партій не мають офіційної реєстрації.

Європартії як політичний інститут існують понад 30 років. Європартії на початковому етапі становлення характеризувалися такими ознаками: 1) в організаційному аспекті вони суттєво залежали від національних партій-членів; 2) у фінансовому і політичному аспекті вони залежали від їх фракцій у Європарламенті; 3) вони не мали прямого зв'язку з європейським громадянським суспільством і впливу на нього; 4) ідеологічно ці партії розподілялися не тільки по шкалі «праві – центристи – ліві», а й по відношенню до перспектив Євросоюзу: «єврооптимісти – «помірквані» євроскептики – «жорсткі» євроскептики»; 5) членами європартій спочатку були лише партії х країн ЄС, а потім було дозволено і асоційоване членство для партій і з інших країн [3].

Останні вибори до Європарламенту 23–26 травня 2019 р. показали зростання ролі Європартій та підвищення інтересів виборців до виборів у Європейський парламент. Йдеться як про зростання явки виборців (50,6 %), так і усвідомлення того, що питання безпеки, міграції, клімату (навколишнього середовища), економічного зростання і поліпшення соціальної сфери повинні вирішуватися на європейському рівні. А це в свою чергу засвідчує про зростаючий рівень європезації політики у державах членах ЄС.

Розвиток та інституціалізація загальноєвропейських партій також засвідчили появу нових європартій, які будують свою діяльність на дещо інших організаційних засадах, ніж традиційні наднаціональні партії: «Європа-Демократія-Есперанто», «Вольт Європа», «Рух за демократію в Європі 2025», «Нові європейці». Їх організаційна будова нагадує будову національних політичних партій, при цьому членство є не колективним, а індивідуальним загальноєвропейським.

Висновки та перспективи наукових розвідок у цьому напрямі. За результатами проведеного дослідження до основних характеристик трансформації партійного ландшафту країн Європейського Союзу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть відносимо такі: 1) зміну конфігурації партійних систем та їх фрагментацію (утворення нових партій, збільшення ефективного числа політичних партій); 2) конкуренцію у боротьбі за владу «мейнстрімних» партій та партій «нової політики»; 3) утворення під впливом розвитку інформаційних технологій нового типу партій – кіберпартій; 4) збільшення впливу наднаціональ-

них партій (загальноєвропейських) на політичне життя країн Євросоюзу.

Збільшення фрагментації партійних систем країн Європейського Союзу у XXI ст. відбувається під впливом таких чинників: «нових» соціально-політичних розмежувань; кризи «мейнстримних» партій; внутрішньополітичних процесів у країнах ЄС (економічна криза 2008–2010 рр., міграційна

криза 2015–2016 рр., антиглобалістські рухи, евоскептицизм тощо).

Подальший вектор дослідження вказаної проблематики може бути спрямований на вивчення феномену «мережевих» партій, проведення компаративних студій щодо особливостей функціонування партійних систем у країнах Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьєв О. Діджиталізаційні тренди сучасних українських партій. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/06/Afanasyev-O.-Didzhitalizatsiyni-trendi-suchasnih-ukrayinskih-partiy-converted.pdf> (дата звернення 09.09.2021).
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. *Полис. Политические исследования*. 1997. № 4. С. 6–32.
3. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис.... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_korunets.pdf (дата звернення 17.06.2022).
4. Копинець Ю.Ю. Інституційна криза політичних партій на початку ХХ століття та характеристика сучасних тенденцій їх розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 30. С. 146–153.
5. Караман К., Сенатосенко В., Парлюк В., Трима К. Направления, векторы, тенденции, перспективы процесса трансформации партийно-политических систем стран-членов Европейского Союза. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/116-134.pdf (дата звернення 17.06.2022).
6. Кулик В.. Майбутнє політичних партій в епоху постполітики. URL: <https://www.openforest.org.ua/127173/> (дата звернення 17.06.2022).
7. Литвин В. Проблеми з'ясування сутності, різновидів, сили і релевантності «малих» партій. *Політичні партії і вибори : українські та світові практики : зб. ст. і тез за результатами міжнародної наукової конференції «Малі політичні партії та актори у політичному процесі на регіональному та локальному (субнаціональному) рівнях : Україна і світ» / [за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина]*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. Вип. 6. С. 129–150.
8. Литвин В. Нові різновиди та особливості й тренди розвитку спеціальних партій постматеріалістичних цінностей. *Політичні партії і вибори: збірник статей і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 9 листопада 2019 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 363–368.
9. Литвин В. Феномен антистеблшментських партій: на прикладі країн Центрально-Східної Європи. *Політичні партії і вибори: збірник статей і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 3 листопада 2018 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 261–269.
10. Макаренко Б. Фрагментация европейских партийных систем: причины, сценарии, следствия. *Мировая экономика и международные отношения*. 2022. № 12. С. 16–26.
11. Остапець Ю. Емпіричні методи досліджень політичних партій і партійних систем. Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. С. 255–276.
12. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.
13. Остапець Ю., Копинець Ю., Остапець І. Протистояння «мейнстримних партій» та партій «нової політики» у країнах Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2020 року. *Політікус*. 2022. Випуск 3. С. 90–100.
14. Остапець Ю. Місце та функціональні характеристики малих політичних партій в партійній системі України. *Політичні партії і вибори : українські та світові практики : зб. ст. і тез за результатами міжнародної наукової конференції «Малі політичні партії та актори у політичному процесі на регіональному та локальному (субнаціональному) рівнях : Україна і світ» / [за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина]*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. Вип. 6. С. 49–66.

15. Остапець Ю. Мережеві (діджитал) партії в українському партогенезі: що далі чекає на українську партійну систему. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19» / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш.* Ужгород: ТОВ "РІК-У", 2021. С. 177–179.
16. Рокки Т. Политические партии и идеологические течения в современной Европе. URL: <http://www.iarex.ru/articles/53564.html> (дата звернення 12. 11.2020).
17. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
18. Сергеев В., Казанцев А., Петров К. Политика «мейнстрима» и ее альтернативы в современном западном мире: на пути от мирового экономического кризиса к «невозможной политике»? *Полис. Политические исследования.* 2017. № 3. С. 8–29.
19. Шипунов Г. Ідейно-інституційний розвиток лівих політичних партій: принципи дослідження. Монографія. Львів: Простір-М, 2018. 470 с.
20. Шипунов Г., Швець В. «Нова політика» як наслідок ціннісної трансформації сучасних суспільств: особливості виникнення та тенденції інституційного розвитку в Західній Європі. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2022. Випуск 40. С. 215–223.
21. Lipset S. M., Rokkan S. Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives. New York, Toronto, The Free Press, 1967. 554 p.
22. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/index.html> (дата звернення 10.06.2022).
23. Siaroff A. *Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections since 1945.* 2nd ed. London, Routledge, 2019. 568 p.
24. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2021/> (дата звернення 15.00.2022).
25. Margetts H. Cyber Parties. URL: <http://www.artefaktum.hu/btk03osz/margetts.pdf> (дата звернення 10.06.2022).